

Marie Krzyska

Potęga pragnienia
Powieść

Marie Krysinska

O tego pragnienia

Powieść

Tłumaczenie, wstęp i opracowanie krytyczne
Ewa M. Wierzbowska

Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego
Gdańsk 2025

Recenzent
dr hab. Edyta Kociubińska, prof. KUL

Redaktor Wydawnictwa
Izabela Pałasz-Alwasiak

Projekt okładki i stron tytułowych
Kaja Mucha-Król

Na okładce
Georges Picard, *L'Automne*, ok. 1889 (z zasobów Wikimedia Commons)

Skład i łamanie
Mariusz Szewczyk

Publikacja sfinansowana ze środków
Wydziału Filologicznego Uniwersytetu Gdańskiego
oraz Instytutu Filologii Romańskiej
Wydziału Filologicznego Uniwersytetu Gdańskiego

© Copyright by Uniwersytet Gdański
Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego

ISBN 978-83-8206-761-3

Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego
ul. Armii Krajowej 119/121, 81-824 Sopot
tel. +48 58 523 11 37, tel. kom. +48 725 991 206
e-mail: wydawnictwo@ug.edu.pl
wydawnictwo.ug.edu.pl

Księgarnia internetowa: wydawnictwo.ug.edu.pl/sklep/

Druk i oprawa
Zakład Poligrafii Uniwersytetu Gdańskiego
ul. Armii Krajowej 119/121, 81-824 Sopot
tel. +48 58 523 14 49

Mojej Mamie

SPIS TREŚCI

Wstęp	11
Kilka słów o autorce	11
Kontekst historyczny i recepcja powieści	23
Artystyczno-literacki Paryż końca XIX wieku	23
Recepcja powieści <i>Potęga pragnienia</i>	26
Wielowymiarowość powieści	29
Powieść z kluczem / powieść obyczajowa	29
Obraz środowiska artystycznego	30
Prototyp versus postać literacka	33
Dyskurs społeczny	46
Filozofia maski	63
Powieść inicjacyjna / powieść ezoteryczna	67
Dusza uwięziona w materialnym życiu	70
Potrzeba zmiany	73
W poszukiwaniu Poznania	77
Harmonia (Dolina Jedności)	79
Próba	83
Iluminacja	86
Świadomość wzniesiona (Dolina Mądrości)	87
Oczyszczona dusza	91
Ezoteryczne <i>credo</i>	93
Estetyka powieści	95
Rytm narracji	96
Struktury paralelne	97

Sztuka deskrypcji	101
Recykling literacki	108
Rytm muzyki	111

Bibliografia dotycząca Potęgi pragnienia	115
--	-----

Marie Krysinska
Potęga pragnienia. Powieść

Część pierwsza. Władza	118
I. Światowe zbliżenia	118
II. Sekretne posiadanie	133
III. Luce się rozbiera	137
IV. Sprzedawczyni przyjemności	140
V. Chryzalida zakochanej	146
VI. Flamandzkie piękności	153
VII. U krawcowej	160
VIII. Satyrowie	163
IX. Miłosny dyktando	169
X. Błędna miłość	173
XI. Niewierna i zazdrosna	179
XII. Zdawało mi się, że jestem w niebie	180
XIII. W kąpielu	184
Część druga. Uścisk	187
I. Boska godzina	187
II. Szczęście jest użyteczne	194
III. Nowa miłość	197
IV. W kabaretach artystycznych	198
V. Filozoficzna gadanina	204
VI. Luce w potrzasku	208
VII. Wiosna kochanków	210
VIII. Mężczyzna taki jak ja	214
IX. Fiołki w łasku	222
X. Nawias	226
XI. Uwięziona dusza	234
XII. Konsekracje	239

XIII. Wszyscy są zadowoleni	242
XIV. Dwoistość	243
XV. Trzysta franków dobrej cioci	248
XVI. Miłość nad morzem	251
XVII. Tragiczna godzina	256
Część trzecia. Dwa cherubiny	259
I. Mizerie miłości	259
II. Była taka jasnowłosa	260
III. Czerwone kwiaty	267
IV. Talizman	269
V. Za kulisami	270
VI. Inna piękna premiera	272
VII. Odważne życzenia, zgubne życzenia	275
VIII. Nakaz	277
IX. W głębi otchłani	279
X. Dwa cherubiny	281

Aneks | 285

Indeks osobowy | 295

WSTĘP

Kilka słów o autorce

Marie Krysińska, kompozytorka, poetka, powieściopisarka francuska polskiego pochodzenia pozostawiła po sobie tak niewiele dokumentów i informacji, że trudno z nich złożyć pełną biografię i przedstawić wyczerpująco osobowość tej artystki. Wciąż więcej jest niewiadomych niż sprawdzonych, potwierdzonych faktów. Informacje z drugiej ręki, pomieszczone w tekstach o charakterze wspomnieniowym, często mają na celu degradację obrazu poetki, która ośmieliła się wkroczyć na terytorium rządzone przez mężczyzn.

Maria Anastazja Wincentyna Krysińska¹ herbu Leliwa, urodziła się 22 stycznia 1857 r. w Warszawie. Ochrzczono ją 23 maja tegoż roku w parafii św. Andrzeja. Fakty te, potwierdzone szczegółowymi informacjami, zostały odnotowane w jednym i tym samym dokumencie, zachowanym w Archiwum Państwowym miasta stołecznego Warszawy:

Działo się w Warszawie dnia dwudziestego trzeciego maja tysiąc ósmset pięćdziesiątego siódmego roku o godzinie piątej z południa. Stawił się Ksawery Krysiński podprokurator Trybunału lat trzydziści dwa mający,

¹ Takie brzmienie ma nazwisko rodowe pisarki. We Francji używała formy zgalicyzowanej, uproszczonej w zapisie i brzmieniu: Marie Krysińska.

w Warszawie przy ulicy Tłomackiej² pod liczbą: pięćset dziewięćdziesiąt dziewięć zamieszkały, w obecności: Michała Krysińskiego³ Urzędnika Rządu Gubernialnego i Jana Szymanowskiego⁴ Prokuratora Senatu pełnoletnich w Warszawie zamieszkałych i okazał nam Dziecię płci żeńskiej urodzone tu w Warszawie dnia dwudziestego drugiego stycznia roku bieżącego o godzinie siódmej i pół rano z jego Małżonki Amelii z Wołowskich lat dwadzieścia trzy mającej – Dziecięciu temu na chrzcie świętym w dniu dzisiejszym przez księdza Kanonika Mariana Zarzeckiego Administratora tutejszego Kościoła odbyłym nadane zostały imiona: Marya Anastazyja Wincentyna a rodzicami jego chrzestnymi byli: Michał Krysiński i Anna

² Ulica Tłomackie: „Pojawiła się w XVIII wieku, najpierw w przekazie ustnym. Tak nazywano tereny jurydyki założonej przez starostę Eustachego Potockiego na wykupionym fragmencie Leszna. [...] Po włączeniu jurydyki w granice administracyjne Warszawy był w tym rejonie zabudowany zespół mieszkalny – niewielki plac, z ujęciem wody Grubą Kałą w centralnym punkcie, z wychodzącymi ulicami Leszno i Bielańska. Na Tłomackiem osiedliła się w większości zamożna ludność żydowska. W 1878 wzniesiono tam Wielką Synagogę zaprojektowaną przez Leandra Marconiego w stylu klasycystycznym z elementami renesansowymi. Na początku XX wieku zbudowano siedzibę Głównej Biblioteki Judaistycznej oraz Instytutu Nauk Judaistycznych; w pobliżu, pod nr 13 działał Związek Literatów i Dziennikarzy Żydowskich; ulica Tłomackie stała się centrum kulturalnym i intelektualnym gminy żydowskiej. W czasie II wojny światowej w gmachu biblioteki mieściła się Żydowska Samopomoc Społeczna i jeden z ośrodków konspiracji z Emanuelem Ringelblumem – twórcą Konspiracyjnego Archiwum Getta Warszawskiego. 16 maja 1943 roku synagoga została osobiście wysadzona w powietrze, dokładnie o godzinie 20.15, przez Jürgena Stroopa, jako symbol ostatecznej likwidacji getta warszawskiego. Po wojnie Tłomackie znalazła się na linii wytyczonej Trasy W-Z i znikła z planów Warszawy, nową ulicę nazwano al. gen. Karola Świerczewskiego (obecnie al. Solidarności)”, https://fotopolska.eu/Warszawa/u136279,ul_Tlomackie.html [dostęp: 20.04.2020]; należy sprostować, że ulica Tłomackie zachowała się w szczytkowej formie i obecnie pod adresem ul. Tłomackie 3/5 znajduje się wspomniany wyżej Instytut Nauk Judaistycznych i Główna Biblioteka Judaistyczna. Gruba Kaśka, odrestaurowana po zniszczeniach wojennych, jest zapewne jedyną pozostałą budowlą, którą oglądała w dzieciństwie Marie Krysińska, por. Aneks, dok. 1.

³ Michał Franciszek Krysiński (1815–1874), brat Ksawerego Krysińskiego, również prawnik; por. M.J. Minakowski, *Wielka genealogia Minakowskiego* (Wielcy.pl) [dostęp: 30.10.2018].

⁴ Jan Michał Szymanowski (1805–1864), członek Rady Stanu Królestwa Polskiego; por. *Polski Słownik Biograficzny*, red. A. Romanowski, Warszawa–Kraków 2014–2015, Wydawnictwo Towarzystwa Naukowego Societas Vistula, t. 50, s. 69.

Zalewska – Meldunek spóźniony z woli ojca – akt ten po przeczytaniu podpisanym został – Ksiądz Marcin Zarzecki Administrator Kościoła, Xawery Krysiński, Michał Krysiński, Jan Szymanowski⁵.

Maria była drugim z ośmiorga dzieci⁶, z których kilkoro zmarło we wczesnym dzieciństwie⁷. Jej ojciec, prawnik, Ksawery Jan Franciszek Krysiński herbu Leliwa (1825–1905)⁸ po śmierci matki, Amelii Marii z domu Wołowskiej (1832–1886), ożenił się powtórnie w 1887 r. z Natalią Emilią Wendel⁹. Z tego związku narodziło się przyrodnie rodzeństwo Marie¹⁰, ale nic nie wiemy o jakiegokolwiek relacji ich łączącej.

Najprawdopodobniej w 1874 r. Maria wyjechała z matką (i przypuszczalnie z siostrą, Heleną Paskaliną) do Paryża, by studiować muzykę w tamtejszym Konserwatorium (Conservatoire National de Musique). Nie odnaleziono jednak żadnych dokumentów poświadczających, że

⁵ Archiwum Państwowe miasta stołecznego Warszawy, akt nr 336. Transkrypcja dokumentu EMW; por. Aneks, dok. 2.

⁶ Według *Wielkiej genealogii Minakowskiego* małżeństwo Amelii i Ksawerego Krysińskich doczekało się siedmiorga dzieci (rodzeństwo Marii Krysińskiej: Dominik (3.09.1855–31.01.1856), Apolinary Zygmunt Feliks Jan (23.07.1859), Eleonora Paulina Jadwiga Franciszka (ur. 15.01.1861), Joanna Klementyna Prakseida (20.07.1863–18.08.1863), Józefa (ur. 26.10.1868), Dominik Władysław Izydor (ur. 10.05.1872); por. M.J. Minakowski, *Wielka genealogia Minakowskiego...* [dostęp: 30.10.2018]. Jednak zgodnie z dokumentem odnalezionym przez Setha Whiddena, Maria miała jeszcze jedną siostrę, o dziesięć lat młodszą, Helenę Paskalinę.

⁷ M.J. Minakowski, *Wielka genealogia Minakowskiego...* [dostęp: 30.10.2018].

⁸ Marie Krysińska zadedykowała swemu ojcu piękny wiersz *L'ange gardien / Anioł stróż*. Ojciec przedstawiony został pod postacią białego anioła stróża, który czuwa nad krokami swojego dziecka do końca życia.

⁹ Związek Ksawerego z Natalią rozpoczął się dużo wcześniej, bowiem już w 1885 r. przyszedł na świat ich syn, Jan (został pochowany w rodzinnym grobowcu na Powązkach, podobnie jak jego siostra Anna; na cmentarzu tym pochowano dziesiątki krewnych i powinowatych Krysińskich).

¹⁰ Jan (1885–1939), Anna (1888–1964), Alfons Antoni (1892–1984), Eugenia Irena (1892–1968), Jadwiga (1894–), Stefania (1898–1984). *Wielka genealogia Minakowskiego* zawiera informację o Annie i Alfonsie, pozostałe rodzeństwo wymienione jest na portalu genealogicznym MyHeritage.

uczęszczała do którejkolwiek z klas¹¹. Bardzo szybko wciągnął ją artystyczny Paryż, była członkinią stowarzyszeń *Hirsutes*¹², *Zutistes*¹³, *Jemenfouistes*¹⁴, zaczęła występować publicznie, najpierw jako akompaniatorka, kompozytorka muzyki do tekstów innych poetów, potem jako autorka i wykonawczyni własnych utworów. W roku 1878 założony zostaje klub *Hydropathes* – to Émile Goudeau rzucił ten „sakramencki batalion na podobój Montmartu”¹⁵ – Krysińska była w nim jedyną kobietą-artystką. Georges Rodenbach, poeta, także członek Hydropatów od samego początku istnienia stowarzyszenia, w artykule poświęconym nowej poezji przypomniał, że już od 1879 r. bywalcy klubu mieli możliwość usłyszeć pierwsze wiersze wolne Krysińskiej, z których część pojawiła się w 1882 i 1883 r. na łamach „L'Événement”. Razem z Mauricem Rollinatem Krysińska prezentuje nową generację – prekursorów praktyki poetyckiej angażującej całe ciało artysty¹⁶. W 1881 r. Rodolphe Salis zakłada kabaret Chat Noir, którego trzon stanowią właśnie Hydropaci, z Rollinatem i Krysińską na czele¹⁷. Warto pamiętać, że w latach osiemdziesiątych XIX w. mnogość periodyków artystycznych i literackich sprzyjała rozwojowi nowych centrów życia

¹¹ Wedle informacji pozyskanych przez Setha Whiddena z Conservatoire de Paris, Marie nie uczęszczała do żadnej z klas Konserwatorium (mail z 14.02.2019).

¹² Por. C. Mendès, *La Maison de la vieille*, G. Charpentier et E. Fasquelle, Paris 1894 (reprint éd. Jean-Jacques Lefrère, Michaël Pakenham et Jean-Didier Wagneur, Seyssel, Champ Vallon, 2000, s. 505 [Notes, page 184/1]). Na czele *Zutistes* stał Charles Cros (por. F.R.J. Goulesque, *Une femme poète symboliste: Marie Krysińska. La Calliope du Chat Noir*, Honoré Champion Editeur, Paris 2001, s. 50).

¹³ Por. L. Marsolleau, *Tablettes*, „Le Journal”, 14.04.1935, nr 5519, s. 4; L. Riotot, *Chronique*, „La Nation” (dir. Camille Dreyfus), 6.04.1891, s. NP.

¹⁴ Florence Goulesque zaznacza, że *Hirsutes* i *Jemenfouistes* są to, wymiennie stosowane, nazwy klubu Hydropatów; por. F.R.J. Goulesque, *Une femme poète symboliste...*, s. 50.

¹⁵ N. Amaudru, *Chronique. Montmartre réclame la croix pour son poète Émile Goudeau*, „Le Rappel”, 23.08.1906, s. NP.

¹⁶ É. Gaden, *Mutations des pratiques poétiques: 1878-1914*, Maurice Rollinat, Marie Krysińska, *Valentine de Saint-Point*, „Littératures” 2009, HAL Id: dumas-00438574, Université Stendhal – Grenoble III, s. 9.

¹⁷ G. Guiches, *Chronique parisienne. Le Chat noir*, „Le Feu follet: revue littéraire”, juin 1883; É. Gaden, *Mutations des pratiques poétiques...*, s. 11.

literackiego, jakimi były kabarety i *cafés-concerts*¹⁸. Spotkania w domach pisarzy, powszechnie znane wtorki, środy czy czwartki, stanowiły *pendant* do toczonych tam dyskusji, ale w mniejszym gronie bliższych sobie osób. Jules Hoche wspomina „słynne środy, które [...] gromadziły przy bulwarze Saint-Germain [...] subtelny kwiat Hydropatów, u Marie Krysinskiej, tej szalonej wirtuozki, Polki w duszy i artystki aż po końce paznokci, która wyznawała kult Mürgera i Szopena, Beethovena i Henri Heinego [...]”¹⁹. W Chat Noir jej miejsce jest w drugiej sali kabaretu, zwanej Instytutem²⁰, gdzie „przebywali wierni, wtajemniczeni, którzy przybywali tu jak do rodziny, dyskutując przed obiadem, śpiewając po, zawsze paląc”²¹. Tym, co wedle Guichesa charakteryzowało tę kawiarnię i różniło ją od innych miejsc spotkań, była otwartość obca innym stowarzyszeniom²². Otwartość dotyczyła prezentowanych postaw, estetyk, poglądów, ale nie płci, bowiem Krysinska, mimo że była członkiem kabaretu, wciąż doświadczała

¹⁸ A. Kalantzis, *Le domicile de l'écrivain comme lieu de sociabilité à la fin du XIXe siècle*, COⁿTEXTES [online], 2017, nr 19, § 1, <https://doi.org/10.4000/contextes.6306> [dostęp: 13.03.2023]. *Café-concerts*, sale teatralne, w których można było pić i palić, oglądając spektakl, pojawiły się w epoce Monarchii Lipcowej, a ich poprzedniczkami były osiemnastowieczne „śpiewające kawiarnie”. W pierwszej połowie XIX w. śpiewano również w tak zwanych *goguettes* (śpiewacze towarzystwa amatorów występujące w kawiarniach lub salach). Za Drugiego Cesarstwa sytuacja się zmieniła – *goguettes* zostały zakazane, co spowodowało napływ szerszej publiczności do *cafés-concerts*. Do końca XIX w. *café-concerts* były ulubioną rozrywką mieszkańców Paryża. Stosunkowo niska cena wejściówki pozwalała na uczęszczanie do nich robotników, rzemieślników, kupców. Z czasem wyłoniły się mniej dostępne *café-concerts*, w których bywali przedstawiciele bogatszych klas. Pod koniec XIX w. w Paryżu i na przedmieściach funkcjonowało od 250 do 300 takich lokali; por. E. Pillet, *Cafés-concerts et cabarets*, „Romantisme” 1992, nr 75, s. 43; DOI, <https://doi.org/10.3406/roman.1992.6000> [dostęp: 19.05.2022].

¹⁹ J. Hoche, *Les Parisiens chez eux*, E. Dentu, Paris 1883, s. 122.

²⁰ U początków swojego istnienia Chat Noir wyglądał jak „długa kiszka” podzielona na pół. W pierwszej sali przebywali przechodni konsumenci trunków; druga, oddzielona zasłoną, była zarezerwowana dla bywalców – tu spotkać można było Wiktora Hugo, Garibaldiego, Zolę, Legouvę, Paula Alexisa, Hubertine Auclert, Signaca i innych; por. J.-É. Bayard, *Montmartre hier et aujourd'hui avec les souvenirs de ses artistes et écrivains les plus célèbres*, Jouve, Paris 1925, s. 29.

²¹ G. Guichés, *Chronique parisienne. Le Chat noir...*, s. 214.

²² *Ibidem*.

dyskryminacji jako kobieta²³. Obdarzona niebanalną urodą²⁴ i wewnętrznym czarem miała wielu wielbicieli²⁵, nadto zachowywała się zbyt swobodnie, zbyt „po męsku”, jak na „kobietę dobrych obyczajów” (np. paliła papierosy, moczyła nogi w fontannie wespół z kompanami zutystami²⁶, bywała jedyną kobietą w towarzystwie w Instytucie lub podczas grupowych wólczeń po Montmartrze²⁷, flirtowała, pozowała do obrazów w negliżu²⁸, romansowała), co zapewne w dużym stopniu przyczyniło się do kśliwych opinii na temat jej niestosownego prowadzenia się.

Pierwszego października 1885 r. wyszła za mąż za malarza, Georges’a Bellengera (1847–1918)²⁹. Wedle obowiązujących przepisów zgodę na małżeństwo wyrazili rodzice Marii i matka Georges’a (jego ojciec już nie żył), ale w samej ceremonii uczestniczyły jedynie matki, obie mieszkające w Paryżu. Młode małżeństwo udało się w podróż do Stanów Zjednoczonych, gdzie Georges miał pracować nad historycznym

²³ Szerzej na ten temat piszą Bénédicte Didier, *Petites revues et esprit bohème à la fin du XIXe siècle* (1878–1889), L’Harmattan, Paris 2009 oraz Florence Goulesque, *Une femme poète symbole...*, s. 87–91.

²⁴ Częstym elementem portretu Krysińskiej są np. zmysłowe usta, por. L. Riotor, *Chronique...*, s. NP. Nawet pomiędzy obrzydliwościami, które wyszły spod pióra mizogina, Laurenta Tailhade’a, znajduje się informacja, że niejeden z poetów „sonetował [składał wiersze] niegdyś dla jej niebieskich oczu” / „sonnetaient jadis pour ses yeux bleues”; por. L. Tailhade, *Notes sur Charles Cros*, „Le Décadent littéraire & artistique”, 1.09.1888, nr 18, s. 3.

²⁵ „Marie Krysińska, Sapho infidèle aux buveurs de la rue Racine, et dont plus d’un se mourait à trop longtemps contempler la langueur voluptueuse de ses grands yeux slaves”, G. Montorgueil, *La vie à Montmartre*, G. Boudet, C. Tallandier, Paris 1899, s. 150; por. wiersz *L’Heure exquise* Paula Rozaire’a dedykowany Krysińskiej, opublikowany w „Mireille: revue des poètes marseillais”, 10.03.1884, s. 90.

²⁶ L. Riotor, *Chronique...*, s. NP.

²⁷ Por. F. Clerget, *Villiers de l’Isle-Adam: 32 portraits et documents*, L. Michaud, Paris 1912–1920, s. 118.

²⁸ Przez jakiś czas była ulubioną modelką malarza Georges’a Picarda. Przedstawił ją co najmniej na dwóch obrazach, *L’Automne* (por. zdjęcie na okładce) i *Le Printemps*.

²⁹ Georges Bellenger uwiecznił Marię na kilku portretach, m.in. *Macierzyństwo*. Polski Słownik Bibliograficzny podaje, że zawarcie małżeństwa nastąpiło około 1883 r., Polski Słownik Bibliograficzny, Ossolineum, Warszawa–Kraków 1970, t. 15, s. 475. Jednak istniejący akt małżeństwa pozwala na wskazanie dokładnej daty, por. Aneks, dok. 5.

projektem wespół z kilkoma malarzami³⁰. Maria przemierzyła ocean dwukrotnie, ponieważ 2 maja 1886 r. umarła jej matka³¹ i zapewne z tego powodu powróciła, na krótko, do Paryża. Pobyt za oceanem był okazją do poznania społeczeństwa, funkcjonującego wedle innych niż we Francji praw. Młoda poetka z uwagą obserwowała nowe otoczenie, a odbiciem jej zainteresowań (m.in. wielokulturowość, los rdzennej ludności, chińska mniejszość narodowa, obyczajowość – większa swoboda kobiet) były publikowane w paryskich pismach teksty – korespondencja i krótkie opowiadania³². Po powrocie ze Stanów Marie do końca życia mieszkała w Paryżu. Potwierdzone miejsca zamieszkania to ulica Monge pod numerem 37 (na tej samej ulicy pod numerem 13 zamieszkiwał Paul Allain, sekretarz Hydropatów), bulwar Saint-Germain³³, ulica Germain Pilon (adres podany przez Georges’a Bellengera, który był świadkiem na ślubie siostry Marie, Heleny Paskaliny³⁴), ulica de Chartres 43, Neuilly (1903), avenue des Tilleuls 2 (1905)³⁵. W ostatnim okresie mieszkała pod adresem ulica Lechapelais 10³⁶. Wedle logiki przestrzennej i symboliki geograficznej aktywny i zaangażowany twórca mieszka bliżej miejsc

³⁰ Por. D. Karel, *Dictionnaire des artistes de langue française en Amérique du Nord: peintres...*, Les Presses de l'Université Laval, Québec 1992, s. 63.

³¹ Wedle aktu zgonu, Amelia Wołowska zmarła na torach na stacji kolejowej Perray-Vaулuse, por. Aneks, dok. 6. Akt zgonu Amelii Wołowskiej. Niewykluczone, że było to samobójstwo. Być może matka Marii leczyła się lub przebywała w azylu (szpitalu) Perray-Vaулuse, ale jak dotąd nie można tego potwierdzić (o tej hipotezie pisze Seth Whidden, por. „Introduction” [w:] M. Krysińska, *Poésie*, vol. I, *Rythmes pittoresques*, éd. S. Whidden, *Joies errantes*, éd. Y. Frémy, *Œuvres complètes*, éd. F.R.J. Goulesque, S. Whidden, Honoré Champion, Paris 2022, s. 10).

³² Na ten temat szerzej: E.M. Wierzbowska, *Une Européenne en Amérique à la fin du XIXe siècle*, „Cahiers ERTA” 2016, nr 9.

³³ J. Hoche, *Les Parisiens chez eux...*, s. 122.

³⁴ <https://gw.geneanet.org/francoispier?lang=fr&p=helene+pascaline&n=krysińska> [dostęp: 5.10.2019]. Adres potwierdzony przez Marię Kasterską, por. M. Kasterska, Maria Krysińska (Bellanger), twórczyni nowoczesnego wiersza wolnego francuskiego, „Wiadomości”, Londyn 1951, R. 6, nr 5 (253), s. 2. <https://kpbc.umk.pl/dlibra/publication/9403/edition/15494/content> [dostęp: 9.10.2025].

³⁵ *Annuaire des gens de lettres et des dessinateurs*, (Paris), 1905, s. 77.

³⁶ Wedle odpisu z aktu zgonu, zob. Aneks, dok. 7.

towarzyskiej i artystycznej aktywności³⁷. Pomiędzy miejscami pracy, kawiarniami, kabaretami³⁸ i mieszkaniami tworzyły się sieci towarzyskie, istniał pewien geograficzny rytuał grupowego przemieszczania się pomiędzy nimi³⁹. Przestrzeń publiczną mieszała się z przestrzenią prywatną, kiedy to np. spotkanie towarzyskie wspólnoty literackiej w czyimś domu przekształcało się w zebranie redakcji. Mieszkania Krysińskiej były strategicznym punktem przestrzennym towarzyskich sieci; wspomnienia twórców świadczą o jej ścisłej przynależności do symbolicznych ścieżek wspomnianych wyżej grup artystyczno-literackich, tworzących paryską bohémę końca XIX w.

Poetka prowadziła swój salon⁴⁰, gromadzący przedstawicieli obu płci, w którym dyskusje wykraczały daleko poza domenę *stricto literatcką*, co nie dziwi, zważywszy, że była świetnie wykształcona, interesowała się wszystkimi dziedzinami sztuki, znała języki obce. Krysińska była redaktorką czasopisma „La Fronde”, założonego, redagowanego i wydawanego przez kobiety walczące o równouprawnienie (redaktorką naczelną była Marguerite Durand)⁴¹. Była także członkinią redakcji „niezależnego i eklektycznego” czasopisma „La Libre revue”⁴² oraz „Le Journal”⁴³, współpracowała z „Le Capitain”⁴⁴, „La Revue”⁴⁵,

³⁷ A. Kalantzis, *Le domicile de l'écrivain...*, § 3.

³⁸ W gazecie „La Coulisse” z 1.01.1898 r. pojawiła się informacja o planowanym otwarciu kabaretu La Muse de Montmartre pod dyktando Marie Krysińskiej. Nie znalazłam potwierdzenia ani zaprzeczenia, że rzecz doszła do skutku.

³⁹ A. Kalantzis, *Le domicile de l'écrivain...*, § 3.

⁴⁰ We wspomnieniu Gustave’a Guiche’a spotkania odbywały się w salonie „wąskim jak korytarz”, G. Guiche, *Au banquet de la vie*, Spes, Paris 1925, s. 108.

⁴¹ A. Tessier, *Mesdames les Journalistes*, „La Dépêche républicaine de Franche-Comté: journal politique quotidien”, 15.12.1897, s. 1–2; [s. n.]; *Tous ce qu'il faut savoir sur les femmes journalistes*, „Elle: l'hebdomadaire de la femme: tous les mercredis”, 12.11.1951, s. 16–17.

⁴² „La Libre revue: littéraire et artistique”, dir. M. Moulin, 1-15.10.1883, s. 2.

⁴³ Colin-Maillard, *Courrier des Théâtres*, „Le Journal”, 4.05.1894, s. 4.

⁴⁴ [S.n.], *Le symbolisme à la société des gens de lettres*, „Les Nouvelles littéraires, artistiques et scientifiques: hebdomadaire d'information, de critique et de bibliographie”, 20.06.1936, s. 8.

⁴⁵ „La Quinzaine: revue bimensuelle”, 1.09.1905, s. 283.

„Revue universelle”⁴⁶, „Revue d’Égypte”⁴⁷ etc. Krysińska parała się też przekładem; przetłumaczyła cykl wierszy włoskiego poety Mario Mazzaloniego zatytułowany *Salutations à l’aurore*. Oryginalny tekst ukazał się po raz pierwszy w zbiorze *La Via Trita*, w Mediolanie, w 1898 r. Przekład opublikowany został w monografii *Soupiraux et meurtrières, poèmes* w 1930 r. w Brukseli⁴⁸.

W 1890 r. Krysińska opublikowała pierwszy tom poetycki, *Rythmes pittoresques*. Włączyła się w tym okresie do trwającego już sporu o wiersz wolny⁴⁹, domagając się uznania swojego wpływu na pojawienie się i rozwój nowej formuły poetyckiej, co przyczyniło się do nasilenia wobec niej ostracystycznych postaw, bowiem poetka-innowatorka była niczym cięłą o dwóch głowach – absolutnie nieakceptowaną aberracją natury. Pomimo mało sprzyjającej atmosfery Krysińska tworzyła i publikowała kolejne tomy poetyckie: *Joies errantes: Nouveaux rythmes pittoresques* (1894), *Intermèdes: Nouveaux rythmes pittoresques: pentéliques, guitares lointaines, chansons et légendes* (1903), powieści: *Juliette Cordelin* (1895), *Folle de son corps* (1895), *La Force du désir* (1905), nowele: *L’Amour chemine* (1892), *Aigues-marines* (1893), *Calendes sentimentales* (1894) oraz eseje, teksty krytyczne⁵⁰ i kompozycje

⁴⁶ „Revue universelle”, 1.01.1901, s. 955.

⁴⁷ „Revue littéraire de Paris et de Champagne”, 1.07.1905, s. 286.

⁴⁸ M. Mazzolani, *Soupiraux et meurtrières, poèmes, la Renaissance d’Occident*, Bruxelles 1930, s. 89-94.

⁴⁹ Na ten temat szerzej: C. Scott, *The Emergence of Free Verse in France 1886-1914*, Clarendon Press/Oxford University 1990; F.R.J. Goulesque, *Une femme poète symboliste...*; M. Murat, *Le Vers libre*, Honoré Champion, Paris, 2008; P. Izquierdo, *Devenir poétesse à la Belle Époque: Étude littéraire, historique et sociologique*, L’Harmattan, Paris 2009; *Le vers libre dans tous ses états: histoire poétique d’une forme* (1886-1914), éd. C. Boschian-Campaner, L’Harmattan, Paris 2009; S. Whidden, *Préface* [w:] M. Krysińska, *Poèmes choisis suivis d’Études critiques, choix, présentation et notes de Seth Whidden*, Presses Universitaires Saint-Étienne, Saint-Étienne 2013; A.M. Paliyenko, *Genius Envy: Women Shaping French Poetic History, 1801-1900*, Pennsylvania State University Press, 2016; E.M. Wierzbowska, *Autour du vers libre. Le cas de Marie Krysińska (Ire partie. 1885-1900)*, „Cahiers ERTA”, nr 10, 2016 oraz *Autour du vers libre. Le cas de Marie Krysińska (II partie. Après 1900)*, „Cahiers ERTA”, nr 11, 2017.

⁵⁰ Por. na przykład, „Le Journal”, 24.01.1900, s. 1; „Revue biblio-iconographique” 1897, s. 213.

muzyczne⁵¹. Oprócz wyśmienitych aranżacji do poezji kolegów, Krysińska komponowała muzykę do własnych tekstów⁵². Niektóre z jej kompozycji cieszyły się dużą popularnością poza kręgami bohemy, o czym pisze m.in. Louis H. Taché⁵³. Przedstawiała publiczności swoje utwory (zarówno poetyckie, jak i muzyczne, i to nie tylko w Paryżu⁵⁴), uczestniczyła w konferencjach poświęconych sztuce. Jej sztuka, zdecydowanie znana i obecna⁵⁵, już za życia uznawana była za intelektualną⁵⁶, co w mizoginiistycznej atmosferze epoki było wyjątkowe⁵⁷. O popularności jej twórczości⁵⁸ świadczy m.in. fakt, że przedstawiając artystów obcego pochodzenia, a piszących w języku francuskim, Georges Normandy wymienia dwa nazwiska – Marie Krysińskiej i Adama Mickiewicza⁵⁹ (skądinąd warto tu

⁵¹ A. Willette, *Les Chants* [w:] Feu Pierrot, H. Floury, Paris 1919, s. 152; L'Ouvreuse, [s. t.], „Comoedia”, 21.09.1908, s. 2. Więcej na temat muzycznej aktywności Krysińskiej: E.M. Wierzbowska, *Marie Krysińska. Jako muzyk...*, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 2020.

⁵² Na spotkaniu w 1919 r., dwadzieścia lat po rozejściu się stowarzyszenia, wspomniano imponujące kompozycje muzyczne Krysińskiej; por. [s. n.], *Les Hydropathes se sont réunis hier à la Sorbonne*, „Le Petit Havre: organe républicain, démocratique, socialiste”, 29.12.1919, s. 1.

⁵³ L.H. Taché, *Les hommes du jour: galerie de portraits contemporains*, La Compagnie de Moulins à Papier de Montréal, Montréal 1890, s. 444.

⁵⁴ Por. „Le Publicateur de Béziers”, 16.02.1900, s. 2.

⁵⁵ Djinn, *À travers les journaux et les revues*, „Le Nouvel Echo”, 01.08.1892, s. 478.

⁵⁶ Por. *Vingt-cinq ans de littérature française: publié sous la direction de M.E. Montfort*, Librairie de France, F. Sant'Andrea, L. Marcerou & Cie, 1920, t. 2, s. 85.

⁵⁷ Kobieta literatura wpisana w hasło „romantisme féminin”, uważana za wyłącznie odbicie osobistych przeżyć, była wyśmiewana i niedoceniana, por. [s. n.], *Romans*, „La Chronique: revue générale du mouvement contemporain en France et à l'étranger”, Combet & Cie, Paris, 1.08.1905, s. 375.

⁵⁸ *The American register for Paris and the continent*, 4.04.1891, s. 2.

⁵⁹ G. Normandy, *L'Œuvre capitale de Jean Van Dooren* [wr.] *Le Petit Haut-Marnais: républicain quotidien*, 12.02.1922, s. 4. Normandy komentuje publikację *Antologii poetów francuskich z Francji i zagranicy* piszących w języku francuskim autorstwa Jean Van Doorena. W owej antologii znajdujemy garść informacji na temat poetki, jej twórczości oraz dwa wiersze, *Le Hibou* oraz *L'Église de campagne*. Informacje biograficzne są po części błędne, Jean Van Dooren podaje jako datę urodzenia Krysińskiej rok 1864 i umieszcza ją, już jako czternastolatkę, w paryskim środowisku artystycznym. Wymienia ją jako współzałożycielkę klubu Hydropatów i Chat